

با هم خواندن

اهمیت کتاب خواندن تعاملی و مشارکتی برای کودکان پیش دبستانی

عامل عمده بی‌سوادی، ناتوانی در خواندن و سپس در نوشتن است. کودکان حرف زدن و گوش دادن را به طور تقلیدی و خودکار یاد می‌گیرند، اما خواندن و نوشتن را لازم است با برنامه و آگاهانه به آن‌ها آموزش داد و در این راستا، خانواده، به‌عنوان نخستین پرورشگاه و آموزشگاه، نقش تعیین‌کننده‌ای به عهده دارد.

پیش‌ازاین که کودکان برای آموزش رسمی وارد مدرسه شوند، آموزش سوادآموزی اولیه به‌منظور رشد و پرورش زبان آنان از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است. برنامه‌های کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی می‌تواند تأثیرات قوی و پایداری بر فرایندهای شناختی کودک داشته باشد که منجر به کسب مهارت در زبان و خواندن در سال‌های بعد می‌شود. روان‌شناسان و زبان‌شناسان بر این باور هستند که توانایی زبانی در دوران اولیه کودکی یکی از بهترین پیش‌بینی‌کننده‌های آمادگی برای ورود به مدرسه و موفقیت تحصیلی در

داشته که متأسفانه به فراموشی سپرده شده و آن «با هم خواندن» است. در مناسبت‌هایی که اعضای خانواده گسترده دور هم جمع می‌شدند، عضو باسواد خانواده کتابی را از رف یا طاقچه برمی‌داشت و آن را باز می‌کرد و با صدای بلند می‌خواند. مادر در حال حاضر همه آداب و رسوم ما تغییر کرده و شکل دیگری یافته و جای خواندن دسته‌جمعی را انواع وسایل صوتی، تصویری و الکترونیکی گرفته است. با وجود این، مهارت خواندن در فرایند تحصیل، پایه یادگیری همه موضوع‌های درسی و غیردرسی محسوب می‌شود و هنوز کتاب‌خوانی از اهمیت و مقام خاصی برخوردار است.

اهمیت کتاب خواندن

خواندن یعنی بازشناسی دیداری عناصر نوشتاری و زبان (حروف، کلمه‌ها و جمله‌ها) و توانایی فهم و ادراک معانی رمزهای دیداری و نمادهای بصری و نوشتاری. در فرهنگ ما بارها به این حقیقت اشاره شده است که «آدم بی‌سواد کور است.» بدیهی است مهم‌ترین

دکتر احمد به‌پژوه
استاد روان‌شناسی دانشگاه تهران

دکتر نیره زمانی
دکتری روان‌شناسی از دانشگاه تهران

- خواندن یکی از توانایی‌های خاص انسان است.
- خواندن آغاز آموزش و آموزش، شروع تربیت است.
- خواندن آغاز حرکت از تاریکی و جهل به سوی نور و روشنایی است.
- خواندن یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زبان‌آموزی است.
- خواندن یک فرایند شناختی و ادراکی است.

مقدمه

در فرهنگ کهن سال ایران زمین، خواندن قرآن کریم، اشعار شاهنامه، حافظ، مولوی و نظایر آن از جایگاه والایی برخوردار بوده است. رسم دیگری هم در میان ما ایرانیان رواج

دوره‌های بعدی محسوب می‌شود. با وجود این، به اعتقاد صاحب‌نظران، بهترین عامل پیش‌بینی‌کننده موفقیت تحصیلی یک کودک در مدرسه، توانایی زبانی او نیست، بلکه توانایی خواندن و میزان و غنای واژگانی است که یاد گرفته است. از این رو، قصه‌گویی و کتاب خواندن با صدای بلند برای کودک به منظور ایجاد رابطه بین آنچه در کتاب است با زندگی واقعی او مؤثرترین شیوه‌ای است که مادران و پدران می‌توانند به کودکان کمک کنند تا خزانه واژگان آنان تقویت شود. هارت و رایزلی (۱۹۹۵) در تحقیقات خود اهمیت محیط غنی و ارائه فرصت‌های یادگیری زبانی فراوان و متنوع برای نوزادان و کودکان خردسال را به روشنی گزارش کرده‌اند. این پژوهشگران تحقیق جامعی را درباره نقش خانواده بر پیشرفت تحصیلی کودکان انجام داده‌اند. نتایج بررسی آنان نشان داد که پیشرفت تحصیلی کودکان، رابطه مستقیمی با میزان گفت‌وگویی دارد که با آن‌ها در خانواده صورت می‌گیرد. همچنین بر اساس یافته‌های آنان مشخص شد که شمار واژگانی که هر روز کودک می‌شنود، مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده موفقیت او در آینده محسوب می‌شود.

زمانی که کودکان کلمه‌های بیشتری می‌دانند، در واقع مفاهیم و راه‌های بیشتری برای بیان احساسات و طبقه‌بندی دنیای خود در اختیار دارند. در مقابل، خزانه واژگان محدود، مانع توانایی کودکان از نظر ابراز هیجان‌ها و تمایلات می‌شود. کودکانی که دامنه لغات محدود یا مشکل فهم معانی کلمه‌ها و جمله‌ها را دارند، با چالش‌هایی برای یادگیری واج‌شناختی زبان مواجه می‌شوند. این کودکان در خطر بیشتری از نظر مشکلات یادگیری خواندن و روان‌خوانی قرار دارند و در نتیجه پایداری اختلال‌های

زبان در دوران پیش‌دبستان و سال‌های اولیه دبستان احتمال شکست در خواندن را برای این کودکان افزایش می‌دهد. (شیکداز و همکاران، ۱۹۸۹؛ ترجمه به پژوه و کندی، ۱۳۹۷)

کودکان برای کسب مهارت‌های زبانی، ابراز و بیان احساسات، دریافت بازخورد، داشتن رابطه با والدین و مراقبان در تعامل‌های دوجانبه، نیاز به کاربرد کلمات دارند. در نظام تبادل فرض بر این است که رشد ارتباط اولیه از طریق تعامل‌های دوسویه، متقابل و تراکمی بین کودک و محیطش ایجاد و تسهیل می‌شود و براین اساس تحقیقات متعددی در مورد روش‌های افزایش رشد ارتباط و رشد زبان کودکان در خانه یا مراکز مراقبتی کودک انجام شده است. برای نمونه، زاچ و همکاران (۲۰۱۶) گزارش کرده‌اند که با بهبود کمیت و کیفیت تعامل‌های کودک و والدین، مهارت‌های زبانی کودک ارتقا می‌یابد. همچنین مکالمات غنی، به کودکان درباره کلماتی که از پیش می‌دانند، پیشینه مفهومی ارائه می‌دهد و آن‌ها را برای یادگیری بهتر در مدرسه آماده می‌کند.

ضرورت توجه به بنیادها و ساختارهای اولیه شکل‌گیری زبان و سوادآموزی، نظام‌های آموزشی جهان را به این فکر واداشته است که چگونه، چه موقع، با چه شرایطی و در چه مرحله‌ای از تحول ذهن کودک، باید برنامه سوادآموزی را در خانه و مدرسه اجرا کرد. مسئله این است که چگونه می‌توان بنیان‌های خواندن را در کودکان به بهترین وجه تقویت کرد؟ روش‌های نوین و اثربخش در پرورش پیش‌نیازهای خواندن کدام‌اند؟ به همین منظور طیف گسترده‌ای از مداخله‌ها در جهت ارتقای شالوده‌های زبانی کودکان پیش‌دبستانی طراحی شده است. همچنین تحقیقات موجود نشان

می‌دهد که میزان جهت‌دهی به گفتار کودکان و پیچیدگی نحوی و تنوع واژگان، به طور معناداری بیان و درک واژگان کودکان را پیش‌بینی می‌کند (کریمی، ۱۳۹۷؛ مؤسسه ملی سوادآموزی، ۲۰۰۸).

بر اساس یافته‌های مطالعه بین‌المللی پیشرفت سواد خواندن «پرلز» که توسط کریمی (۱۳۹۷) گزارش شده است زمان اختصاص داده شده به فعالیت‌های اولیه برای خواندن، دسترسی به منابع و مواد خواندن در محیط خانه و وجود فضای فعال و یاری‌بخش، از عوامل مهم و اساسی در پیشرفت خواندن کودکان به شمار می‌آیند.

کتاب خوانی تعاملی و مشارکتی

کتاب خوانی تعاملی و مشارکتی، یعنی تنهایی و سکوت کودک را با خواندن کتاب شکستن و با زبان مشترک با او سخن گفتن و با هم بودن. از این رو، فضای خواندن تعاملی و مشارکتی لازم است آکنده از مهر و محبت باشد تا فرزندان احساس آرامش و محبت کنند. کتاب خوانی، کودکان را با دامنه‌ای از موقعیت‌های گوناگون آشنا می‌کند که فراتر از آن چیزی است که آنان در زندگی روزمره با آن مواجه می‌شوند. محتوای کتاب‌های کودکان نسبت به مکالمات بزرگسالان، تنوع گسترده‌تری از کلمات را ارائه می‌دهند. از این رو، کتاب خوانی مشارکتی یکی از مؤثرترین روش‌ها برای مواجهه یادگیرندگان خردسال با «مخازن واژگان» ارائه شده در یک بافت معنادار است. گفتنی است که همه اولیا، هنگام خواندن کتاب برای فرزندان خود، نسبت به سایر فعالیت‌های والدکودک، از واژگان بیشتر و متنوع‌تری استفاده می‌کنند.

باتوجه به این‌که تعامل‌های گفت‌وگویی موجب رشد زبان کودکان می‌شود، همه رویکردهای مداخله‌ای که

خواندن داستان، کودکان را به ایجاد ارتباط بین محتوای جدید با تجارب زندگی واقعی تشویق می‌کند. بحث‌های گفتگومدار شامل یک مربی است که به طور مرتب در حین خواندن داستان برای پرسش از کودکان

آمادگی برای ورود به مدرسه و پیشرفت تحصیلی مرتبط هستند. افزون بر این، کتاب‌خوانی مشارکتی، فرصت‌هایی را برای افزایش واژگان، مهارت‌های درک شنیداری و فهمیدن ساختار داستان فراهم می‌کند.

توقف می‌کند و با مطرح کردن سؤال‌های باز پاسخ بر درک کودک نظارت می‌کند و فهم کودکان از واژگان را گسترش می‌دهد. یافته‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد که شرکت کودکان در بحث‌های گفتگومدار بر بهبود واژگان بیانی و درکی آنان تأثیر می‌گذارد.

فواید کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی

- کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی، موجب تقویت توانایی‌های زبانی کودکان می‌شود. با کتاب خواندن برای کودک، زبان ادراکی و بیانی او تقویت شده و استفاده او از واژه‌ها دقیق‌تر می‌شود، مهارت شنیداری و فراخوانی توجه بهبود می‌یابد، حافظه‌اش کارآمدتر شده و فهم کودک از توالی کلمه‌ها عمیق‌تر می‌شود و از طریق ورق زدن کتاب، مهارت‌های حرکتی ظریف نیز پیشرفت می‌کند.

- کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی، انسجام معنایی را به کودک می‌آموزد. انسجام معنایی عبارت است از درک این مطلب که جملات حتی بدون اشتراک در واژه‌ها به یکدیگر ربط دارند و در تکمیل یا ادامه خط سیر معنایی یکدیگر هستند. این مهارت یکی از حیاتی‌ترین مهارت‌های

خواندن گفت‌وگومدار

یکی از سبک‌های کتاب‌خوانی مشارکتی، خواندن گفت‌وگومدار است. خواندن گفت‌وگومدار یک سبک تعاملی و مکالمه‌ای است. کتاب‌خوانی گفت‌وگومدار، فعالیت مبتنی بر شواهد علمی است که برای تسهیل یادگیری سوادآموزی و کسب مهارت‌های زبان شفاهی به کار می‌رود (فلک، فیلد و هورست، ۲۰۱۸). در روش خواندن گفت‌وگومدار، یک بزرگسال و یک کودک یا یک بزرگسال و گروهی از کودکان، کتاب مناسبی را با هم می‌خوانند. در این روش، بزرگسال از راهبردهای گوناگون استفاده می‌کند تا مشارکت فعال کودکان در تمرین‌های زبانی تسهیل شود؛ مانند توضیحاتی فراتر از متن کتاب. خواندن گفت‌وگومدار بر تعامل‌های کلامی بین بزرگسال و کودک، تشویق پاسخگویی از سوی کودک، توضیح بیشتر روی پاسخ‌های کودک و تشویق مشارکت کودک در خواندن و تمرین زبان تأکید دارد. (شیکداز و همکاران، ۱۹۸۹؛ ترجمه به‌پژوه و کندی، ۱۳۹۷)

استفاده از روش گفت‌وگومدار در حین

برای ارتقای مهارت‌های زبان شفاهی کودکان پیش‌دبستانی طراحی شده‌اند، به نوعی بر کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی تأکید کرده‌اند. در این راستا، لالایی‌ها، قصه‌گویی، داستان‌خوانی و فعالیت‌های گفتاری سازمان‌یافته از جمله راهبردهای مؤثر بر یادگیری کودکان در دوره پیش از دبستان است. قرارگرفتن در معرض کتاب‌ها و مشاهده و لمس کتاب‌ها، منبع اصلی برای رشد واژگان به عنوان یکی از ارکان مهم آمادگی یادگیری خواندن محسوب می‌شود. داستان‌خوانی برای کودکان، خزانه لغات آنان را افزایش می‌دهد و استفاده و کاربرد صحیح کلمه‌ها و جمله‌ها را از نظر دستور زبانی به آن‌ها می‌آموزد. کودکان در فرایند بلندخوانی داستان با جریان روایت آشنا می‌شوند. آن‌ها با بلندخوانی زبان معیار را می‌آموزند و این امر متفاوت از یادگیری زبان است که آنان در محاوره و از طریق رسانه‌ها، مانند رادیو و تلویزیون می‌آموزند. در سال‌های اخیر، شواهد تجربی متعددی بر کاربرد کتاب‌خوانی تعاملی و مشارکتی برای کودکان پیش‌دبستانی و اثربخشی آن بر رشد پیش‌نیازهای سوادآموزی و آگاهی از ساختمان کلمه و جمله، افزایش واژگان، کسب مهارت‌های روایتگری شفاهی، درک شنیداری و تأثیر آن بر موفقیت تحصیلی به‌ویژه در سال‌های اولیه دبستان دلالت دارد.

مطالعه لارسون و همکاران (۲۰۲۰) با هدف توصیف و تحلیل مداخله‌های صورت گرفته برای بهبود مهارت‌های زبانی کودکان با پیشینه زبانی و فرهنگی مختلف نشان می‌دهد مداخله‌ها در چهار زمینه متمرکز هستند که یکی از آن‌ها کتاب‌خوانی تعاملی است. دسترسی به کتاب‌های داستان در خانه و کمیت و کیفیت خواندن والدین با فرزندانشان با رشد شناختی و زبان کودکان،

پی‌نوشت‌ها

- ۱- Transactional
- ۲- Interactive book reading
- ۳- Shared-book reading
- ۴- Dialogic reading

منابع

شکیدانز، جودیس؛ بتل‌هایم، برونو؛ سیانشلو، پاتریشیا؛ کالینان، برنیس؛ الکانید، دیوید؛ هیبرت، الفریدا و ولوتینو، فرانک (۱۹۸۷). گام‌های نخستین به سوی خواندن: راهنمای پدران و مادران موفق (چاپ چهارم). ترجمه احمد به‌پژوه و محمدجعفر کندی (۱۳۹۷). تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان. کوئین، کارن (۲۰۱۰). آماده‌سازی کودکان برای ورود به پیش‌دبستان و دبستان. ترجمه احمد عابدی و مائده حسام (۱۳۹۶). اصفهان: نشر نوشته.

کریمی، عبدالعظیم (۱۳۹۷). نقش مهارت خواندن در دوران کودکی. مجله رشد آموزش ابتدایی، ۲۱(۷)، ۳۳-۳۱.

Flack, Z. M., Field, A. P. & Horst, J. S. (2018). The effects of shared storybook reading on word learning: A meta-analysis. *Developmental Psychology*, 54(7), 1334-1346.

Hart, R., & Risley, T. R. (1995). Meaningful Differences in the Everyday Experiences of Young American Children. Baltimore: Brookes.

Larson, A. L., Cysyk, L. M., Carta, J. J. et al (2020). A systematic review of language-focused interventions for young children from culturally and linguistically diverse backgrounds. *Early Childhood Research Quarterly*, 50, 157-178.

National Institute for Literacy. (2008). *Developing Early Literacy: Report of the National Early Literacy Panel*. Washington, DC: National Center for Family Literacy.

Zauche, L. H., Thul, T. A., Darcy Mahoney, A. E. & Stapel-Wax, J. L. (2016). Influence of language nutrition on children's language and cognitive development: An integrated review. *Early Childhood Research Quarterly*, 36, 318-333.

خزانه‌ها و آژگان کودک نیز افزایش می‌یابد و او را به استفاده از کلمه‌ها و الگوهای جدید گفتار و تکلم تشویق می‌کند.

● فرزندان که هر روز والدین برای آنان کتاب می‌خوانند، می‌آموزند که با توجه و با به‌یادآوردن جزئیات، سؤال‌های مناسبی مطرح کنند که از این طریق قدرت استدلال آن‌ها نیز رشد می‌کند.

● هنگامی که کودک به داستان گوش می‌دهد، متوجه می‌شود که زبان نوشتاری، رسمی‌تر، متنوع‌تر و دلپذیرتر از صحبت کردن است. صدا، وزن، آهنگ، تکرار کلمه‌ها، بازی با کلمه‌ها و شنیدن اسامی به‌یادماندنی و خیالی داستان‌ها حساسیت کودک را نسبت به زبان بیش‌تر می‌کند. (شیکداز و همکاران، ۱۹۸۹؛ ترجمه به‌پژوه و کندی، ۱۳۹۷).

نتیجه‌گیری

در پایان یک بار دیگر تأکید می‌شود که مهارت خواندن، کلید یادگیری همه موضوعات است و والدین در این ارتباط نقشی اساسی ایفا می‌کنند. همان‌طور که بحث شد، خواندن ادامه‌فرایند رشد زبان و زبان‌آموزی است و کسب عناصر زبانی پایه، یکی از راهکارهای عملی پیشگیری از بروز ناتوانی‌های یادگیری در مدرسه محسوب می‌شود. گفتنی است که توجه به رشد زبان کودکان پیش‌دستانی و تسلط آنان بر پیش‌نیازهای خواندن، موجب می‌شود زیربنای لازم برای مهارت خواندن و درک مطلب فراهم شود و از بروز مشکلات تحصیلی، به‌ویژه در سال‌های اولیه مدرسه، پیشگیری کند. پژوهش‌های انجام شده از نقش تعیین‌کننده برنامه کتاب خواندن تعاملی و مشارکتی با هدف غنی‌سازی زبانی و کمک به ارتقای زبان‌شناختی (معنا، نحو و واج)، آمادگی خواندن و بهبود سوادآموزی در کودکان به‌طور تجربی حمایت می‌کند.

زبانی و ارتباطی است که هر کودکی باید بیاموزد. در صورتی که کودک مهارت‌های انسجام معنایی را کسب کند، می‌تواند به تفکر انتزاعی پرداخته و دست به تفسیر و نتیجه‌گیری بزند.

● کتاب خوانی تعاملی و مشارکتی، مهارت‌های پیش‌سوادآموزی را آموزش می‌دهد. اگر برای کودک کتاب خوانده شود، او یاد می‌گیرد که کتاب‌ها را باید از اول به آخر خواند، یاد می‌گیرد که جمله‌ها را از راست به چپ می‌خوانند، یاد می‌گیرد که حروف علائمی هستند که هر یک صدای مخصوص به خود را دارند همچنین یاد می‌گیرد که تصاویر نماینده اشیای واقعی هستند. وقتی کتاب خوانده می‌شود، کودک متوجه می‌شود که جمله‌ها چگونه ساخته می‌شوند، آنگاه قادر خواهد بود افکار و نظرات و احساسات خود را با سلاست و وضوح بیشتری هم در قالب شفاهی و هم به صورت نوشتاری بیان کند.

● کتاب خوانی تعاملی و مشارکتی دانش کودک را گسترش می‌دهد. وقتی با صدای بلند برای کودک کتاب خوانده می‌شود، او با حقایق، موضوع‌ها، ایده‌ها، افراد، مکان‌ها و امور گوناگون آشنا می‌شود و اشتیاقش برای آشنایی با دنیای اطرافش بیشتر می‌شود (کوئین، ۲۰۱۰؛ ترجمه عابدی و حسام، ۱۳۹۶).

● زمانی که با هم خواندن یا بلندخوانی بین والدین و فرزندان اتفاق می‌افتد، حساسیت کودکان را نسبت به زبان و ادبیات بالا می‌برد و آن‌ها را غیرمستقیم با ارزش‌های زیبایی‌شناختی ادبیات آشنا می‌کند. در واقع، کتاب خوانی علاقه زودرس به یادگیری و دنیای کتاب را تحریک می‌کند. بلندخوانی اساساً بسیاری از مفاهیم کلیدی زبان را که برای پیشرفت هوشمندانه کودک ضروری است، تأمین می‌کند. از طریق بلندخوانی